

**Vilniaus
universitetas**

PROJEKTAS

VILNIAUS UNIVERSITETO LYČIAI JAUTRIOS KALBOS GAIRĖS

Kodėl svarbi lyčiai jautri kalba?

Vilniaus universitetas (toliau – VU, universitetas) įsipareigoja lygybei, įvairovei ir įtraukčiai visose universiteto gyvenimo srityse ir visuose lygmenyse. Tad universiteto valdymo, mokslo, studijų ir kasdienės komunikacijos kalba neatsiejama nuo esminės lygybės nuostatos. Kalba ir kalbinis elgesys yra konvencijos ir kūryba, kuriomis asmenys, grupės ir institucijos išreiškia pasaulio matymą, keičia jį ir dalinasi juo.

Orientavimasis į lyčiai jautrią kalbą reiškia, kad ji yra neatsiejama pagarbių darbo ir studijų santykių dalis, o konvencija vartoti gramatinę vyriškąją giminę kaip neutralią yra atgyvenusi ir dažnu atveju diskriminacinė. Todėl svarbu, kad administracinis, akademinis ir pedagoginis bendravimas žodžiu ir raštu, publikacijos, dokumentai ir kasdienė komunikacija atsižvelgtų į pakitusį ir tebekintantį jautrumą lyčiai ir įvairovei. Šis kalbinis ir kalbinio elgesio jautrumas ir sąmoningas įsipareigojimas jam numato įvairių tipų universitetinės komunikacijos dalyvių pastangas administravimo, darbo, mokslo ir studijų srityse reflektuoti savo kalbinius pasirinkimus ir rinktis formas, palaikančias lygybės, įvairovės ir įtraukties nuostatą.

Lygybės, įvairovės ir įtraukties nuostatas įtvirtina šie VU dokumentai: Vilniaus universiteto [Statutas](#); Vilniaus universiteto [Akademinės etikos kodeksas](#); Vilniaus universiteto [Įvairovės ir lygių galimybių 2020–2025 metų strategija](#).

Kokiose srityse tikimasi lyčiai jautrios kalbos vartojimo?

Lyčiai jautrios kalbos vartojimas – VU pasirinkimas. Jos vartojimas apima visų VU administracijos lygių komunikaciją ir dokumentus, akademinės publikacijas, kolegiską bendravimą, bendravimą tarp dėstytojų ir studentų, studijų proceso, VU kuriamų mokymo platformų ir priemonių, skirtingų rūšių duomenų bazių kalbą.

Kas ir kaip reguliuoja lyčiai jautrią kalbą?

Universitetas ir jo bendruomenė įsipareigoja lyčiai jautriai kalbai, tačiau joks formalus šios srities reguliavimas neegzistuoja ir VU nesiekia jos reglamentuoti. Tai pirmiausia asmeninių pasirinkimų reikalas, komunikacinių bandymų ir jautrios reakcijos į mūsų pasirinkimus zona. Niekas negali nurodyti, kokias būtent lyčiai jautrios kalbos formas ir kokia apimtimi vartoti, tačiau iš VU bendruomenės narių tikimasi kalbinio sąmoningumo.

Ar tik dvi lytys?

Tarp Vilniaus universiteto bendruomenės narių yra žmonių, kurių savęs suvokimas vyksta anapus binarinės (dvinarės – moteris/vyras) lyties ir gramatinės giminės sistemos, o mūsų spėjimas remiantis išore gali būti klaidingas. Todėl vadovaujantis bendru pagarbos principu bendraujant žodžiu ir raštu vertėtų kreiptis taip ir vartoti tokias giminės formas ar jų atitikmenis, kokias renkasi pats žmogus.

Lyčiai jautrios kalbos variantai

Esminis lyčiai jautrios kalbos vartojimo VU principas – kalbinės kūrybos ir elgesio laisvė įsipareigojant lyčiai jautriai kalbai visose universiteto gyvenimo srityse. Konkrečios kalbos formos gali būti pačios įvairiausios – taupios arba laikui/vietai imlesnės, naudojančios įprastus ar naujus grafinius ženklus, taikomos nuosekliai žymint lyties variantiškumą/lygybę visais atvejais ar mažesnėmis dozėmis. Šie pasirinkimai glaudžiai susiję su asmeniniais kalbiniais įpročiais ir skoniu, grupinėmis preferencijomis ir pažįstama darbo, bendravimo kultūra. Ilgainiui vienos formos prigis, kitos išnyks; vienos paplis ir bus instituciškai įprastos, kitos liks tik individualios raiškos erdvėje, be to, atsiras ir visiškai naujų formų. Todėl toliau pateikiami variantai yra tik keli iš galimų ir realiai naudojamų.¹

Egzistuoja trys pagrindinės jautrumo lyčiai kalbinės strategijos: nuoseklaus lyties žymėjimo, lyties žymėjimo intervencijų ir tokio žymėjimo vengimo strategijos.

Nuoseklaus lyties žymėjimo strategija reiškia, kad pasirenkama skirtingu laipsniu žymėti lyties variantiškumą/lygybę žodžiu ir raštu visais ar dauguma atveju. Visiškai nuoseklus šios strategijos taikymas kartais atrodo perkraunantis tekstą ir kalbėjimą, bet jos šalininkams svarbiausias atrodo nuoseklumas.

Lyties žymėjimo intervencijų strategija reiškia, kad renkamasi tikslingai rodyti ankstesnių konvencijų tariamą neutralumą ir ardyti jas; ši strategija paprastai derinama su pirmąja. Ji taikoma pasirinktinai, taškiniu būdu, pabrėžiant ne tiek jautrumo lyčiai nuoseklumą, kiek kritinį santykį su tam tikromis konvencijomis (pvz., vyriškosios giminės neutralumu).

Vengimo strategija reiškia, kad sakytinėje ir rašytinėje komunikacijoje vengiama nuorodų į auditorijos, pašnekov|ilų ar korespondent|čių lytį: formos, kuriose lyčių/giminės skirtumai pranyksta (pvz., *tyrimo dalyvių teigimu*), formų trumpinimas raštu, praleidžiant giminę žyminčias galūnes (pvz., *visų stud. pažymiai turi būti suvesti iki*), beasmenės formos (pvz., *apklausoje teigiama, kad vietoj apklausos dalyviai teigia, kad*) ir pan.

¹ Nors VU akademinėje, administracinėje ir studijų komunikacijoje vartojama daug kalbų, variantai pateikiami tik lietuvių kalba. Kitų kalbų sprendimai gali būti ir yra kitokie; vienose kalbose ir kultūrose lyčiai jautri kalba įsitvirtinusi, kitose vyksta bandymai.

Šios strategijos paprastai yra derinamos ir reikalauja sąmoningumo ir kalbinio kūrybingumo iki tampa patogios ir įprastos. Pavyzdžių sąrašė dominuoja pirmoji strategija, jį užbaigia keli antrosios pavyzdžiai.

- Nuoseklus dviejų giminių žymėjimas visais atvejais visose giminę turinčiose kalbos dalyse. Taip daroma, pavyzdžiui, VU lygių galimybių ir įvairovės 2020–2025 strategijoje: „Kiekviena ir kiekvienas iš mūsų, būdami unikalūs savo gebėjimais, individualia, socialine ir kitokia patirtimi, esame įvairovės dalis“. Taip pat: *Mielos studentės ir mieli studentai / gerbiami kolegos ir gerbiamos kolegės, sveikinu <...>, tyrimo dalyviai ir dalyvės teigia*. Tokiu atveju paprastai kreipiamas dėmesys į giminių tvarką (dažniausiai kaitaliojant vyr. ir mot. pirmumą) ir realią auditorijos, kuriai tekstas adresuojamas, sudėtį, jei ji yra žinoma.
- Įvairūs būdai grafiškai žymėti giminės variatyvumą atskiro žodžio lygmenyje. Vienas iš variantų taikomas šiame tekste; analogiškai vartojami skliaustai, pasvirasis brūkšnys, ilgasis apatinis brūkšnys ir kiti ženklai („žiūrov(i)ų apklausa parodė“, „statistinis respondentų_čių pasiskirstymas“, „visų fakultetų darbuotojas/us pakviesime skiepytis“, „kiekviena (-as) Universiteto bendruomenės narė (-ys) gali naudotis visomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis nepaisant jokių skirtumų“, ir pan.). Tokiu atveju ieškoma taupių ir individualių skonį atitinkančių formų.
- Intervencinis lyties/giminės žymėjimas susijęs su intensyvesniu ankstesnės konvencijos atsisakymu. Jis gali vykti leksikos lygmenyje, kai kuriami nauji žodžiai arba jų variantai: pavyzdžiui, žmoga taiko į žmogaus kategorijos kaip ilgą laiką sutapusios su vyriškuoju subjektu kritiką. Kai kurie tekstai nuosekliai renkasi moteriškąją giminę toje vietoje, kur įprastai neutralumo teisėmis būna vyriškoji: „visos rinkimuose dalyvaujančios partijos paskelbė savo ministrų kabinetus“; „analitinės filosofijos atstovės mano, kad“. Toks pasirinkimas paprastai tiesiogiai kritiškai nurodo į tebeveikiantį vyriškosios giminės kaip neutralios statusą, kuriam prieštaraujama.

Ar lyčiai jautrios kalbos vartojimas prieštarauja lietuvių kalbos gramatikai?

Ne, lyčiai jautri kalba nesusijusi su kalbos gramatikos keitimu. Ji veikia kalbinio elgesio ir etiketo srityje, kuri nuolat kinta kartu su visuomene ir turi daug variantų.

Ar įsipareigojimas lyčiai jautriai kalbai yra ideologinis apsisprendimas?

Taip, šis apsisprendimas siekia pakeisti ilgą laiką gyvavusių ir laikytą norma konvencijų, kad vyriškoji giminė yra neutrali. Nepaisant to, kad ši konvencija buvo kone automatizuota ir aptinkama visur nuo akademinų tekstų iki profesijų klasifikatorių, ji ideologiška ir dažnu atveju diskriminuojanti. Tad pasirenkamas kitoks – lygybės – idealas.

Ar reikia skaičiuoti auditorijos, padalinių ar grupių sudėtį pagal lytį ir tuo remiantis apsispręsti dėl naudojamų formų?

Žinoma, nebūtina, bet su kalbiniu jautrumu lyčiai prasilenktų pasakymas *jūs kaip fizikai žinote, kad arba „visi fakulteto administratoriai eina atostogų nuo“*, jei abiem atvejais absoliuti auditorijos dauguma moterys.

Ar aš privalau pasirinkti vieną iš variantų ir laikytis jo?

Tai nėra privalėjimo, bet sąmoningumo ir kalbinės kūrybos sritis; variantų gali būti savų. VU įsipareigoja lyčiai jautrios kalbos vartojimui, o jo bendruomenės nariai suranda savo būdą nediskriminuojančiai komunikuoti žodžiu ir raštu.

Ar gremėzdiškos konstrukcijos svarbiau už kalbos taupumą ir eleganciją?

Ir taip, ir ne. Daug etiketo, mandagumo, darbinio ir akademinio bendravimo stiliaus formų reikalauja pastangų išmokti ir gali atrodyti gremėzdiškos ar perteklinės, tačiau pagarba ir tradicija skatina jas vartoti. VU tradicijos keičiasi.

VU lyčiai jautrios kalbos gairės yra viena iš 2020 m. vasario 18 d. Senato nutarimu (Nr. SPN-6) patvirtintos **Vilniaus universiteto įvairovės ir lygių galimybių strategijos 2020-2025 metams** veiklų. Šias gaires parengė Bendruomenės vystymo skyrius, bendradarbiaudamas su universiteto mokslininkais (-ėmis): prof. Natalija Arlauskaite (Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas), prof. Loreta Vaicekauskiene (Filologijos fakultetas), prof. Jurgiu Pakeriu (Filologijos fakultetas), dr. Vuk Vukotic (Filologijos fakultetas), dokt. Akvile Giniotaite (Filosofijos fakultetas).